

K Ö Z L E M É N Y E K

A MAGYAR INTERNACIONALISTÁK NYOMÁBAN

Györkei Jenő

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában — ez ma már köztudomású — mintegy százezer magyar internacionalista vöröskatona, volt hadifogoly vett rész. Arról azonban kevesen tudnak, hogy a proletárinternacionalizmus e legszebb példájának milyen emlékei vannak a Szovjetunióban, hogyan ápolják közös kapcsolataink, fegyverbarátságunk első emlékeit.

Ennek feltárását és bemutatását szolgálta az az expedíció, melyet a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kezdeményezésére a Mafilm Katonai Stúdiója végzett az elmúlt év június—július hónapjaiban a Szovjetunióban. E feladat végrehajtásában mint történész-szakértő vettem részt és e kis írásban a megtett 30 000 kilométeres útról és a feltárt emlékekről, emlékművekről szeretnék a Hadtörténelmi Közlemények olvasóinak beszámolni.

Moszkva—Leningrád—Habarovszk—Irkutzk— a Bajkál-tó—Omszk—Taskent—Buhara—Baku—Mahacs kala—Kijev és ismét Moszkva volt utunk állomásai.

A legtávolabbi hely, ahová eljutottunk Habarovszk volt. Itt, ahol a haragosan hömpölygő Amúr folyó három kilométer szélesre duzzad, a folyó partján, a hajóállomás szomszédságában áll egy sziklás magaslaton a „Magyar emlékmű”. Ez a legkeletebbre fekvő műalkotás a Szovjetunióban, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom magyar hőseinek emlékét őrzi.

Az oszlopos, teraszos építmény bejáratánál bronz emléktáblán orosz nyelvű szöveg hirdeti, hogy ezen a helyen 1918. szeptember 5-én a fehérgárdisták állati kegyetlenséggel 16 osztrák—magyar muzsikus katonát öltek meg, mert a szovjethatalommal rokonszenveztek.

A ma is Habarovszkban élő Goldfinger Ágoston¹, az egykori nagykanizsai nyomdász és volt amúri partizán mesélte el a zenészek történetét.

Mind a tizenhat magyar volt, az „osztrák—magyar” felírás azért került az emléktáblára, mert abban az időben a Monarchia katonáit, foglyait így jelölték. A „bűnük” az volt, hogy nem voltak hajlandók eljátszani a cári himnuszot. Akkor is az internacionálét muzsikálták, amikor a cári himnuszt kapnak parancsot. Ezért az Amúr partján — azon a helyen, ahol most az emlékmű áll — mindnyájukat agyonlőtték és a meredek, sziklás partról a folyóba lökték.

Több napig feküdtek a folyó partján, amikor orosz munkások összeszedték, szekerre rakták és a nép által „halál-árok”-nak nevezett tömegsírba el-

¹ Goldfinger Ágoston, Habarovszk, ulica Muhina 39. sz. alatti lakos — visszaemlékezése elhangzott a „Vörös jelek a hadak útján” c. dokumentumfilmben.

temették őket. Most is ott nyugszanak, együtt a többi hősi halottal és mártírral. Sírjuk felett hatalmas emlékmű áll, amely egy orosz munkást ábrázol, amint meghajtja zászlaját az elesett hősöknek.

Az egykori nagykanizsai nyomdász, aki ötven éve él az Amúr menti Habarovszkban, jól ismeri városa történiáját. Ő elevenítette fel számunkra egy másik helybeli emlék történetét is, amely szintén 1918 viharos napjaiban játszódott le.

Ott jártamkor e történet hősének nevét a habarovszki emberek nem tudták megállapítani. A márványtábla, mely az Amúri-Flottilla támaszpontján áll, csak úgy örökítette meg nevét, ahogy azt az orosz nép fiai a szívükbe

A Habarovszkban kivégzett magyar zenészek emléktáblája

zárták: Sztjepán Andrijevszkij Szusz. Azt már Goldfinger bácsi sem tudta megmondani, hogy vajon Szücs, vagy Szász István volt-e?

Távol-Kelet, a habarovszkiak idősebb nemzedéke azonban megőrizte emléket és a történetet ismeri a város apraja-nagyja. Azt beszélnek, azért nevezték Andrijevszkij Szusznak, mert a valódi nevét az oroszok nem, illetve csak nehezen és hibásan tudták kimondani. A forradalom veteránjai, mint magyar kommunistát, volt főhadnagyot emlegetik, aki az uszuri arcvonalon harcolt az ellenforradalmárok ellen.

1918 nyárutóján, amikor Távol-Keleten az ellenforradalmárok és japán intervenciók kerültek hatalomra, hajtóvadászatot rendeztek a kommunisták után. Ekkor fogták el „Andrejevszkij Szusz”-t is és halálra ítélték. Az ítéletet az Amuri-Flottilla támaszpontján — a mai 179. számú üzem területén

— hajtották végre. A kivégzésre összecsoportították a környékbeli falvak lakosait, hogy minél jobban megfélemlítsék őket. A japán intervenciók azonban ezzel csak az ellenkezőjét érték el. Ő emelt fővel ment a vesztőhelyre, ahol japán szokás szerint lefejezték. Mielőtt a bárd lesújtott volna oroszul kiáltotta:

„Éljen a szovjethatalom! Éljen Lenin!”

Még mondani akart valamit, de erre már nem volt ideje — a hóhér meg-előzte és feje a porba hullt. A kivégzést néző orosz emberek némán, földbe gyökerezett lábakkal álltak és nem mertek a megölt földi maradványaihoz hozzányulni. Este, amikor besötétedett, egy orosz munkás lepedőbe göngyöltte a hős fejét, majd kivitte a temetőbe és ott eltemette.

A holttest még napokon át hevert a kivégzés színhelyén, mert a japánok nem engedtek senkit hozzányulni. Végül aztán mégis csak eltemették.

Szász András nemcsak az orosz, hanem a magyar népért, a magyar szabadságért is áldozta életét.

Eszteendőig volt a kivégzett magyar internacionalista holtteste két részben, külön-külön eltemetve, mert a támaszponton 1922-ig a japán megszállók állomásoztak. Az intervenciók végső kiűzése után, amikor a japánok elhagyták Távol-Keletet, csak akkor tudták végső örök nyugalomra helyezni tetemét.

A kivégzés helyén ma emlékmű áll, rajta márványtábla, mely hirdeti az utókornak, hogy itt halt mártírhálált Sztjepán Andrijevszkij Szusz, a magyar kommunista. Nyáron komszomolisták és úttörők virágot ültetnek az emlékmű köré és a forradalom ünnepein díszőrséget állnak, hogy ezzel is kifejezzék tiszteletüket emléke előtt.

A habarovszkiak ez év tavaszán a Népszabadság hasábján keresztül keresztelték a „Szusz” emlékmű hőségének valódi nevét és az újság hirdetésére jelentkezett egy budapesti magyar veterán, aki a kivégzett internacionalista parancsnok csapatához tartozott. Az idős veterán — Oertel Nándor ötven évig őrizte a magyar internacionalisták csoportképét, melyen ott áll a mártírhálált halt parancsnok is. És a titok felpattant — megtudtuk, hogy Szász Andrásnak hívták, tanító volt Szászrégenben és mint tartalékos főhadnagy esett orosz hadifogságba.

*

Amint a Távol-Keletről nyugat felé haladunk, még a bajkálontúli területen találunk egy másik magyar emléket. A Tungir folyó egyik szakaszát „Magyarszkij perekat”-nak nevezik. A perekat szó zátonyt, gázlót jelent. Ez a hely Magocsától észak-keletre, mintegy kétszáz kilométerre fekszik, s a forradalmat követő polgárháborúnak számunkra egyik igen megható epizódját őrzi.

1931 nyarán Petri szovjet professzor vezetésével egy geológus expedíció járta a Tungir folyó vidékét. Munkájuk során a Tungirnak egy festőien szép helyére értek, amelyet a környék lakói „Magyarszkij Perekat”-nak neveztek.

Girbe-görbe ösvény vezette a professzor útját és amikor feljutott a csúcsra, fenséges látvány tárult a szeme elé. Egy óriási sötét sziklafal zárta el a Tungir útját és időnként sziklatömbök gördültek alá és hultak a folyó zuhatagos medrébe. A folyó itt hirtelen megváltoztatja irányát, csendes folyása viharossá válik, dübörögve zúdul tovább, zuhatagot képezve kerüli meg a

sziklákat. Majd lecsendesedve folyik tovább az Olek és a Léna irányába, hogy aztán velük egyesülve a Jeges-tengerbe torkolljon.

A geológusok a természet e szépsége mellett véres harcok nyomaira bukkantak: romos barakk maradványokat, széthányt és kiégett sáncokat és rozsdalepte fegyverdarabokat találtak.

Itt-ott csontvázak, emberi koponyák heverték és azok szájjüregéből fogak fehérlettek. A csontok hallgatók voltak, de némaságukban is tanúsították, hogy 1918—1919-ben a polgárháború éveiben elszánt küzdelem színtere volt e hely.

A professzort nagyon érdekelte a Tungirnál lezajlott tragédia ismeretlen története. Megpróbálta a cselekmények szálát a környék lakóinak segítségével felgöngyöltetni, de ez a törekvése nem sok eredményt hozott. Ellentmondásos történeteket meséltek az őslakók a magyar internacionalista otrjádról, amely itt vérzett el a japán intervenciók és a szemjonovista ellenforradalmárokkal folytatott harc közben.

Máskülönb a geológus nem történész és ideje sem volt ahhoz, hogy ezzel az izgalmas történettel sokat foglalkozzon. Így meg kellett elégednie azzal, hogy egy kétoldalas jelentésben lezárta a históriát. Feljegyzését eljuttatta a Kelet-Szibériai Pártbizottsághoz.

1961 februárjában — amikor először jártam Irkutszk városában — az internacionalisták emlékét kutatva bukkantam rá az „OBKOM” Pártarchívumában Petri professzor jelentésére.² Ugyanitt egy térképet is mutattak nekem, amelyen a Tungir folyó egy helyét a kartográfusok „Magyarszkij Perekat”-nak tüntették fel.

Petri professzort soha nem ismertem meg, nem hallottam életútjának további folyásáról sem. A Tungir folyó titkáról sem sikerült többet megtudnom akkor, mint amennyit az irkutszki pártlevéltárban olvastam 1961 telén. De mindig égett bennem a vágy, hogy felkutassam az őserdőben elpusztult magyar internacionalisták történetét.

Majd évek múlva arról értesültem, hogy az őserdő mélyén, a Tungir folyó partján Magocsa hálás leányai és fiai emlékművet emeltek az ismeretlen hő-

Internacionalista emlékmű a Tunger folyó partján

² Irkutszki Pártarchívum, fond: 300. opisz I., Ügyirat: 582. 6—7 lapoldalak.

sök emlékére. A további esztendőök úgy teltek el, hogy semmit sem sikerült megtudnom a Tungir titkáról. Nem tudtam semmi újabbat, mert ott nem vés-ték fába, vagy kőbe utolsó üzenetüket a halálba indulók, nem futott hírmondó, hogy tudassa: „megcselekedtük, mit megkövetelt a haza”.

Amikor a Katonai Stúdió filmes-stábjával a Szovjetunióban jártam, a Moszkva melletti „szputnyik-gorod”ban, Ljuberciben egy régi jó ismerősö-met, Müller Armand veterán magyar kommunistát kerestem fel. Müller elvtárs több, mint ötven éve él a Szovjetunióban, végig harcolta a forradal-mat és a polgárháborút, fáradhatatlanul gyűjti az internacionalista emléke-ket. Ő hívta fel a figyelmemet egy emlékiratra, melyet még az 1920-as évek elején írtak. Ennek az okmánynak a szerzői Stiller és Schneider — két német internacionalista —, akik az 1918—19-es években a „Tungir-csoport”-ban harcoltak és egyedül ők éltek túl ama véres napokat.

Emlékiratuknak a címe: „Die Tungierpartisanen” és a Vörös Hadsereg Központi Archivumában található.³ Izgatottan olvastam a nehezen betűz-hető német szavakat és kibontakozott előttem a Tungir folyó titka.

A Tungir-csoport 1918 nyarán Csitában alakult meg és létszáma akkor a négyszáz fő körül mozgott. A csoport csupa olyan harcosokból került össze, akik régóta ismerték egymást. Így főleg az első irkutszki nemzetközi lö-vésvezetéből, a második omszki partizánegységből, valamint az arguneri lovasezredből. Mind kipróbált régi harcos volt, akik már 1917-től, mint volt hadifoglyok részt vettek az orosz bolsevikok oldalán a forradalmi mozgal-makban. Nemzetiség szerint a csoport tagjai zömében német, osztrák és ma-gyar internacionalisták voltak. Parancsnokuknak, a forradalmi haditanács elnökének Omaszta Richárdot, a volt osztrák hadifoglyot választották meg. A haditanács tagjai voltak még: Singer, Suhanek, volt osztrák tisztek, Schwabenhausen, Weismann és Stiller, volt német hadifoglyok, valamint a magyar Ember Lajos hadapród, aki korábban Irkutszkban a Világforradalom című magyar nyelvű kommunista lapnak volt a szerkesztője.

Amikor Szibériában és Távol-Keleten az ellenforradalmárok jutottak hata-lomra, a Tungir-partizánok elhatározták: amíg egy lehetőség is van a forrad-alom ügyéért harcolni, ők addig küzdeni fognak és inkább visszavonulnak az őserdőbe, mintsem a lefegyverzés és az internálás „menedékét” válasszák.

Mielőtt a visszavonulást elkezdték volna, a partizánok egy kiáltványt fo-galmaztak, amelyet a csoport mindenegyes tagja aláírt. Ebben a dokumen-tumban leszögezték, hogy önként vállalták a harcot és fegyverrel a kézben akarnak küzdeni a proletárforradalom győzelméért. Kötelezik magukat, hogy a katonai elöljáróknak a legszigorúbb fegyvellemmel engedelmeskednek és a forradalmi haditanács utasításait feltétel nélkül végrehajtják. A munkásosz-tály érdekeit a legjobb tudásuk szerint, ha kell életük árán is védik és az orosz forradalom végleges győzelme után forradalmi zárt egységben tér-nek haza hazájukba.

A visszavonulás során Magocsáig jutottak, amelyet 1918. szeptember 7-én hagytak el, amikor a fehérek már annyira a nyomukban voltak, hogy a to-vábbi maradás a biztos pusztulást jelentette volna.

Magocsától mintegy 100 kilométer hosszú út vezet a Tungir folyóhoz. A cso-port harcolva vonult vissza és szeptember 19-re — mire elérték a folyót a vesz-téségek miatt — létszámuk már csak 193 emberből állt. 123 német és osztrák, 42 magyar, a többi olasz, cseh és orosz nemzetiségű — köztük hét nő. Fegy-verzefük négy géppuska, 300 puska, 40 ezer töltény. Állományukba tarto-zott még 15 ló. Egy darabig a folyó mentén haladtak előre az őserdő mélye

³ Vörös Hadsereg Központi Archivuma, 28361. fond. Őrzési egység: 11. opisz: 2.

felé. A járhatatlan útviszonyok azonban arra kényszerítették őket, hogy tutajokat építsenek. Tíz-tizenkét darab, öt méter hosszúságú száraz fenyőfát fűzfavesszővel összekötöztek, fenyőfából evezőket faragtak: ebből állt egy-egy tutaj. Ezekre még hántolt fenyőfatörzseket is elhelyeztek, ponyvával letakarták, hogy azt a látszatot keltsék, mintha tüzérsgük is lenne. Ez a csel sikerült is, mert az irkutszki ellenforradalmi vezérkar felderítő osztálya olyan táviratot kapott Blagoveszenszkből — ezt későbbi dokumentumok bizonyítják —, hogy a Tungir menti őserdőben egy egész hadosztály vörös partizán tartózkodik, nehéztüzérséggel felszerelve.

Huszonöt ilyen tutajt építettek, ezekre felpakolták minden fegyverzetüket, élelmiszer-készletüket és felszerelésüket — és megindult a menet az ismeretlen sors felé. Az első tutajon a partizánok vörös zászlója lengett, amelyre az indulás előtt ismét felesküdték — és az őserdő mélyén felcsendült az internacionálé:

„Fel, fel ti rabjai a földnek! . . .”

Az utazás, a létért folyó mindennapi küzdelem, az ismeretlen folyó, mind-mind csak újabb áldozatokat követelt. Nem egy partizán az örvényekben lelte halálát. Majd háromhetes tutajozás után egy olyan sziklatengerrel találta magukat szemben, amely megakadályozta továbbjutásukat. Nem tehetek mást, mint partra szálltak és tábor építéséhez fogtak, mert a tél is a nyomukban volt. Tizennégy kunyhót építettek farönkökből. Ezeket kívülről földdel fedték be. A hőmérséklet ezen a vidéken a legzordabb, gyakran mínusz 60 fok alá süllyed. Ezért, hogy a kunyhókat valamelyest melegen tartsák, agyagból kályhákat készítettek. A Tungir folyó és környéke régi aranyelő hely. Az agyag annyi aranyat tartalmazott, hogy amikor a kályhák kiszáradtak, fényesen ragyogtak.

Közben elkészült a téli munka szigorúan átgondolt és pontos szabályzata. Szabó és cipész brigádok hozták rendbe a szakadt és kopott öltözetet. Egy különleges vadász brigád, amelynek tagjait állandóan váltották, gondoskodott a vadhúsról. Minden terítékre került, amivel a vadászok találkoztak: nyúl, róka, farkas, őz és ami a legtöbb volt, fajdkakas. Sőt még néhány medvét és bölényt is sikerült elejteni. A Tungir egyik mellékfolyóján, a Cseromnáján fűzfavesszőből és farönkökből gátat állítottak, melynek közepén egy halfogó kosár lógott a vízben, majd amikor a folyó befagyott ezen a helyen léket vág-
tak és így halásztak tovább.

Közben valamennyi partizán politikai oktatásban vett részt. Tanulóköröket szerveztek, amelyen Marx Tőkénének II. kötetét tanulmányozták. A feldolgozott témák közé tartozott még „A szovjet kormányzat jövője”, „A szovjethatalom megteremtése Németországban, Ausztriában és Magyarországon” című témák. A mindennapi élet és a politikai munka mellett azonban egy percre sem feledkeztek meg a védelemről. Előőrsöket szerveztek, védelmi csoportokat hoztak létre, mert tudták, hogy az ellenség ezalatt az idő alatt a végső leszámolásra készülődik ellenük.

Magocsa a megbolygatott méhkashoz hasonlított. A közel kétezer lakosú kis település hemzsegett a fegyveres ellenforradalmároktól és a japán intervenciósoktól. Több mint ezer japán intervencióos katonát összpontosítottak e helyen, ezen kívül itt volt teljes létszámban Szemjonov atamán különítménye, mely ekkor a „Magocsa expedíció” nevet viselte, továbbá a Dubeszin különítmény, amely 700 főt számlált, valamint más kisebb ellenforradalmi bandák. Ezek a fehér erők tüzérséggel, műszakiakkal és fogatolt járművekkel is rendelkeztek.

Az első összecsapásra 1919 január első napjaiban került sor. A végső ütközet előtt, 1919 március utolsó napjaiban a hajdan négyszáz főt számláló

internacionalista csapatból már csak mintegy ötven fő volt életben. De ez a megmaradt erő sem volt teljes harcértékű, mert többen sebesültek, betegek voltak. Maga a parancsnok is, Omaszta Richárdnak valamennyi lábauja lefagyott. Segítség nélkül már egy lépést sem tudott tenni; rettenetes fájdalmi voltak, de ennek ellenére részt akart venni a harcokban.

Ott, ahol a legmeredekebb a sziklafal, készítettek neki parancsnoki figyelőpontot. Egy tábori telefonvonallal kötötték össze az első állások harcosaival — így akarta vezetni a küzdelmet. A kunyhókat — a három legtávolabbi kivételével — felégették, hogy ne szolgálhasson menedékkül az ellenforradalmároknak és a japán intervenciósnak.

A kis létszámú csapat bátran állt ellen a több, mint ezer fővel támadó nyomozó túlerőnek. De lőszerük állandóan fogyott, mind többen kidőltek a csatasorból és már a halottaktól szedték össze a felhasználatlan töltényeket — miközben lépésről lépésre hátrálni kényszerültek. Az ellenség tüze már a parancsnoki harcálláspontot is elérte. Azoknak, akik életben maradtak, nem maradt más hátra, mint a teljesen bizonytalan visszavonulás. Ezek a katonák a parancsnoki harcállásponthoz kúsztak, hogy Omasztát biztonságosabb helyre vigyék. Ő azonban nem engedte és csak annyit mondott:

„Üzenjétek meg anyámnak, hogy reá gondoltam...” — és golyót röpített a fejébe.

Ejfélt volt, mire a lövöldözés megszűnt. Az életben maradtak már gondolni sem tudtak a harc folytatására. Egyikőjükénél sem volt több két-három darab tölténynél. Nem volt más lehetőség, mint azzal biztatni magukat, hogy a távoli fennsíkra visszavonulnak. Az utolsó és egyetlen épp gépfegyverüket darabokra szedték és különböző helyeken elrejtették, majd külön-külön elindultak a sötét bizonytalanság felé.

Akik túléltek a harcokat, azok vagy éhen pusztultak az őserdőben, vagy a fehérek kezére kerültek, akik nyomban agyonlőtték őket. Csupán két német partizánnak — Stillernek és Schneidernek sikerült, szinte csodával határos módon megmenekülniük.

Ma már a két koronatanú sem él — harminc esztendeje immár, hogy meghaltak —, de amit örökül hagytak, az elhalványodott foliánsok helyettük is beszélnek és ma is láthatók a bunkerok maradványai, a széthányt és beomlott sáncok, a föld-fa erődök romjai és a rozsdalepte vasdarabok. A folyó partján pedig egy egyszerű, sziklakövekből emelt emlékművön márványtábla hirdeti dicső emléküket.

*

Krasznojarszk, a szibériai vasútvonal fontos állomása. A Jenyiszaj partján terül el és napjainkban több, mint négyszázezer lelket számlál. A város fontos ipari és mezőgazdasági központ. Itt is, mint annyi más szibériai városban, kegyelettel őrzik a magyar internacionalisták emlékét. Ezt bizonyítja a városban található emlékmű, melynek márványtábláján ez áll:

„Itt vannak eltemetve azok a magyar kommunisták, akiket a kolcsakisták 1919. június 30-án lövettek agyon a 31. szibériai lövészezred felkelésében való részvételükért.”

Kik voltak ezek a magyar kommunisták? Miért kellett nekik fiatalon mártírhatalát halniuk?

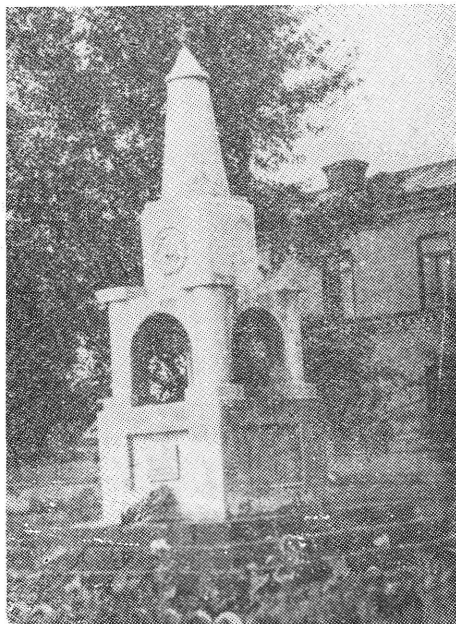
Történetüket az omszki Vörös Újság így örökítette meg:⁴

1919. június 30-án a 31. szibériai lövészezred újoncait, néhány hónapos kiképzés után feleskették a kolcsakista, ellenforradalmi rendszerre. A kikép-

4 Vörös Újság, Omszk. 1920. augusztus 1.

zésük is és az eskütételük is a hadifogolytábor közvetlen szomszédságában levő gyakorlótéren történt. A fiatal katonák közt — kiket erőszakkal soroztak be Kolcsak hadseregébe — már korábban titkos agitáció folyt, hogy ne menjenek a frontra, ne harcoljanak proletár testvéreik ellen. A fehér tisztek brutalitása is hozzájárult a lázadáshoz. Csordultig voltak fájdalmaikkal és a rendkívül elkeseredett katonák az eskü letétele után, július 31-én hajnalban fegyveresen kivonultak a kaszárnyából és dél-nyugati irányba igyekeztek — azzal a céllal, hogy a partizánokkal egyesüljenek.

Tervük azonban árulás miatt elbukott. A fellázadt ezred katonái, alig egy kilométerre a laktanyájuktól a fehér csehek és kozákok gépfegyvereivel ta-

Az 1919. augusztus 1-én kivégzett magyar kommunisták emlékműve Krasznnojarszkban

lálták magukat szemben. Ugyanakkor hátuk mögött egy ellenforradalmi tiszti különítmény vonult fel. Az újoncok a hadifogolytábor melletti árokba szorultak és támadóikra tüzet nyitottak.

Ám üldözőik ekkor ravasz cselhez folyamodtak. A helyőrség pópája teljes papi díszben, nagy kereszttel és zászlóval közeledett a lázadók felé. A katonák nem lőttek a „szent” kereszttel közeledő papra, aki „édes fiaimnak” szólította őket. Az egyház felszentelt embere a keresztre megesküdt, hogyha önként visszatérnek a laktanyába, nem lesz bántódásuk.

Az ezred legénysége erre felsorakozott, majd nótaszóval visszavonult a kaszárnyába. Tisztjeiket — akik a lázadást vezették — azon nyomban letartóztatták.

Dél felé járt az idő, amikor megérkezett a katonai vizsgáló bíróság. Elsőnek a felkelésben résztvevő tiszteket hallgatták ki, majd röviden végeztek

velük. A helyőrségi templom falához állították őket és valamennyit agyonlőtték. Ezután a legénységre került a sor. Valamennyit alsóruhára vetkőztettek és ötös-hatos csoportokban vezették a fehér vésztörvényszék elé. Sorsukat ijesztő gyorsasággal intézték. Egymás után kísérték őket a templom előtti tisztáshoz — ugyanoda, ahol a tisztjeikkel végeztek —, de őket nem lőtték agyon, hanem a kozákok lekaszabolták. Némán, szó nélkül haltak meg — csak néha-néha hangzott fel egy-egy sikoly: „le Kolcsakkal!”

Mire bealkonyodott végeztek velük. A templom előtt több száz fiatal katoná holtteste feküdt.

Ugyanezen a napon a hadifogolytáborban, az újoncok kitörésével egy időben egy cseh zászlós holttestére bukkantak. Erre az ellenforradalmi csehek teljes bizonyossággal állították, hogy a hadifoglyoknak is részük volt a katonaság fellázításában — tehát bűnhődniük kell!

Ez jó alkalmat nyújtott a fehéreknek, hogy az ő listájukon szereplő hadifoglyokat letartóztassák és bíróság elé állítsák.

Rövid kihallgatás után a statáriális bíróság még aznap, augusztus elsején este — bolsevik agitációért és bolsevik titkos szervezetben való részvételért — golyóáltali halállal kivégezte: Dr. Forgács Dezső zászlóst, Dukesz Artúr hadapródot, Pap János honvédet, Pável György honvédet, Ludwig Kálmán zászlóst, Dr. Molnár Lajos hadapródot, Krasovszki Albin tizedest és Gáspár Albin hadapródot.

Velük együtt végezték ki — orosz forradalmárok rejtegetéséért Zséder Sándort, Pap Jenőt és Székely Károlyt.

*

A szibériai városok közül Omszk a leggazdagabb magyar vonatkozású történelmi emlékekkel telített hely. Itt élt, mint hadifogoly, majd később, mint kiemelkedő forradalmár Ligeti Károly — az omszki magyar internacionalisták jelentős vezető egyénisége. Ligeti Károly **FORRADALOM** címen magyar nyelvű hetilapot adott ki, kommunista pártot szervezett és nagyszabású felvilágosító munkát végzett a hadifoglyok körében. 1918 júniusában, harc közben, sebesülten került a fehérek fogságába, akik egy évi fogvatartás után, 1919. június 2-án kivégezték.⁵

Ligeti Károly emlékét emléktábla és szobor őrzi Omszkban, nevét utca, iskola és úttörőcsapat viseli. A ház, amelyben dolgozott, ma is áll.

Omszk városa arról is nevezetes, hogy a Szovjetunióban élő magyarok közül itt él a legtöbb olyan volt magyar hadifogoly, aki részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Ilyen például: Gorszki Vilmos nyugdíjas tanácselnök, az omszki népi ellenőrzési bizottság jelenlegi vezetője, vagy Swimmer Sándor, a közeli „Kalinyin kolhoz” nyugdíjas elnöke, a Lenin Rend birtokosa, a szocialista munka hőse. Rajtuk kívül még mintegy tizen élnek a városban magyarok, akiket még az első világháború szele sodort így messzire szülőföldjüktől és immár ötven éve a Szovjetunió a hazájuk.

*

Mahacskala határában — a Kaspi-tenger partján — emlékmű hirdeti, hogy 1918 szeptemberében huszonhárom magyar vörösgárdistát végeztek ki ezen a helyen az ellenforradalmárok. Történetükre ma is így emlékeznek a soknemzetiségű Dagesztán népei:

⁵ *Ligeti Károly: Válogatott írásai, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1957.*

1918 júniusában az ellenség körülzárta Szovjet Dagesztánt. A bolsevikok vezette munkások és parasztok hőiesen harcoltak az állig felfegyverzett törökök és angol intervenciócsapatok, valamint a helyi ellenforradalmi osztagok ellen. Minden talpalatnyi helyért véres harc folyt. Az erők igen egyenlőtlenek voltak és Dagesztán dolgozói a legönfeláldozóbb magatartásuk ellenére is képtelenek voltak támogatás nélkül visszaverni az ellenség támadását.

Az asztrahányi katonai körzet parancsnokságához fordultak segélykérésükkel, és noha Szovjet-Oroszország helyzete nyomasztó volt, a szovjet kormány segítséget nyújtott Dagesztán kommunistáinak.

Ligeti Károly emléktáblája Omszkban

Asztrahányon keresztül növelték a fegyverszállításokat és a pénzbeli küldeményeket. Ugyanakkor igen sok magyar internacionalista — főleg tüzérek és géppuskások — érkezett Moszkvából. Június 15-én Port-Petrovszkba (a mai Hahacska régi neve) érkezett Asztrahányból egy jól felfegyverzett internacionalista osztag is, amely zömében magyarokból állt. Ezek a magyar vöröskatonák két és fél hónapon át bátran harcoltak Dagesztán dolgozóival együtt az ellenforradalmárok ellen.

Hősiességük ellenére a veszély nem múlt el. Délről, Baku irányából Bicserahov fehér kozákjai kezdtek támadást. Bicserahov ezredes, háromezer jól felfegyverzett és kiképzett, a kaukázusi arcvonalon szerzett tapasztalatokkal rendelkező kozákokkal, valamint az ezek harcát támogató két kaspi-tengeri ágyúsnaszáddal és egy páncélvonattal rendelkezett.

A kétszeres fölényben levő ellenséggel szemben elkeseredett harc bontakozott ki. A Szociális Forradalom⁶ című moszkvai magyar nyelvű kommunista lap így emlékezett meg az ezekben a napokban Dagesztánban harcoló magyarokról:

„Keményen és férfiasan harcoltak a fehérgárdista árulók ellen. Mint ezt angol bérenceik írják: az internacionalisták nem egyszer visszaverték az ellenforradalmárok támadását, a leggyilkosabb gépfegyver- és ágyútűzzel kergetve, futamítva meg őket. Így dolgoztak a kommunista magyarok.”

Az arcvonalat tartani azonban mégsem sikerült. A caricini ezred parancsnokai — volt cári tisztek — felnyitották a környékbeli borospincéket és katonáikkal együtt nagy ivászatokat rendeztek. Az ezred ezzel teljesen szétzüllett és a fehér kozákok nyomására északfelé menekültek, miközben az arcvonalat szabadon hagyták.

A bekerítés veszélyétől fenyegetett más szovjet egységek — köztük az internacionalisták — kénytelenek voltak észak felé, közvetlen Port-Petrovszk közelébe visszavonulni. Itt a hegyek megfelelő közelségben vannak a tengerhez és így a terep számukra a legkisebb erővel való védekezést tette lehetővé.

A védelmi haditanács a magyar osztagnak a legveszélyesebb arcvonalszakaszt jelölte ki. Az internacionalisták a várostól délre, a tenger közelében a „Molokanka” halüzem közelében foglaltak védelmi állást. Ez sik terepen felelt, s így a tenger felől a két ágyúsnaszád, a vasútvonal felől pedig a páncélvonal állandó tűz alatt tudta őket tartani.

E nehézségek ellenére — mondták az idős mahacskalai veteránok — a magyarok úgy harcoltak, mint az ördögök. Az ellenség képtelen volt áttörni a magyar védelmi állásokat.

Más egységek azonban nem bírták ki Bicserahovék nyomását és kénytelenek voltak visszavonulni. A visszavonulást a magyar internacionalista tüzerek és géppuskások tüzükkal fedezték. Amikor minden lőszerük elfogyott, a fehérek fogságába estek, akik megkérdezték tőlük:

— Akartok-e amnesztiát?

— Nem kell amnesztia! — felelték a magyar vöröskatonák. — Mi tudjuk miért halunk meg! Az Orosz és Magyar Tanácsköztársaságért! Majd ti fogtok kérni amnesztiát a mi elvtársainktól, akik ma vagy holnap, de itt lesznek! Ti kérjétek amnesztiát, mikor ott fogtok állni a proletártörvényszék előtt. A mi ügyünket van ki tovább folytatassa...

Port-Petrovszkot elfoglalták a bicserahovisták. Néhány nappal később egész Dagesztánt az ellenforradalmárok szállták meg. A szovjet csapatokat, az internacionalisták néhány egységével sikerült visszavonni Asztrahányba, hogy később újult erővel indulhassanak támadásba. A párt illegitimitásba vonult.

A forradalmi erők visszavonulását négyszáz magyar internacionalista fedezte, akik mind fegyverrel a kézben estek el a harc mezején — vagy fogságba esve, kegyetlenül halálra kínozták őket. Huszonhárom magyar internacionalista vöröskatonát az ellenforradalmi banditák élve temettek el, azon a helyen, ahol Mahacskala határában az emlékmű áll.

A bolsevik párt magyar csoportjának hivatalos lapja, a Szociális Forradalom kegyelettel emlékezett a dagesztáni magyarokról:

„Vitézül és rettenhetetlenül haltak meg, és egyetlen szó nélkül hulltak el

6 Szociális Forradalom, Moszkva, 1918. október 12.

a fegyvertűzben. Mint elvtársaink jelentik: egyetlen egy sem menekült meg közülük. A munkás és paraszt hatalom védelmére jöttek a szocialista Vörös Hadseregbe. Nem csábította őket a magyar királyság, megértették, hogy az igazi haza a szocialista tanácsok Oroszországa, és ezért a hazáért vitézül, férfiasan adták oda utolsó csepp vérüket is!

Dicsőség és tisztelet nektek, drága elvtársak! A munkások és parasztok Oroszországa hálával emlékezik meg hősiek önfeláldozástoktól. És Dagesztán lakói, majd ha visszatérnek Petrovskba, méltó emléket állítanak hősi sírotok fölé!”⁷

A mahacskalai magyar internacionalisták emlékművének márványtáblája

Az emlékmű ma is ott áll Mahacskala határában és a szépen gondozott műalkotás azt bizonyítja, hogy a Dagesztán Autonóm Szocialista Köztársaság soknemzetiségű népei híven ápolják a magyar néphez fűződő internacionalista kapcsolataikat.

De nemcsak Mahacskalán, hanem utunk minden állomásán igaz barátokra akadunk. A Szovjetunió népei baráti szeretettel fogadtak és mi úgy éreztük, hogy a nekünk nyújtott virágsokrok, valamint az a lelkesedés és szeretet, amivel bennünket elhalmoztak — nem minket illet, hanem azokat a magyar internacionalistákat, akik életüket áldozták, vérüket ontották a szocialista forradalomért, népünk szabadságáért.

⁷ Szociális Forradalom, Moszkva. 1918. október 12.